

Öz

Kentlerin kimliğini onları diğer kentlerden ayırmak için sahip oldukları özgün özellikleri tanımlar ve kentler bu özellikleri üzerinden tariflenir. Kentsel kimlik, bu özgünlük halinin yitirmeye başlanması ile zaman içinde yaşanan kültürel, sosyal, ekonomik, politik, mekansal değişimler bağlamında farklılaşabilir.

Bu çalışma kentsel kimliği taş kömürü üzerinden tanımlanan Zonguldak ve Essen kentlerine odaklanır. Bu kentlerin geçimleri incelendiğinde özellikle 20. yüzyılın ilk yarısına kadar benzer gelişim çizgileri olduğu, ancak bu yüzyılın sonlarında kentlerin taş kömürü endüstrisi ile ilişkilerinin zayıfladığı anlaşılır. Almanya bütün kömür santrallerini ve taş kömürü ile ilişkili tesislerini kapatarak daha sürdürülebilir bir yaklaşımı tercih ederken Türkiye bu bağlamda farklı stratejiler izler.

Bu nedenle, bu çalışmada bu kentlerin kentsel kimliklerinin değişimi karşılaştırmalı bir biçimde analiz edilir. Çalışmanın amacı bu iki kentin kentsel kimliklerini incelemek, kimliklerin değişim hikayesini sorgulamak, bu değişimin benzer ve farklı yanlarının altını çizmektir. Taş kömürü ekseninde gelişen bu kentler endüstri mirası bağlamında benzer mekansal karşılıklara sahip olduklarından kentsel kimliklerinin değişimi konusunda endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesi konusu özellikle ele alınır.

Çalışma kapsamında ilk olarak kentsel kimlik kavramına vurgu yapılır, kimlik ve kimlik oluşturma fikirleri üzerine kuramsal bir çerçeve çizilir. Ardından, kentsel kimliğin değişiminde endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesi sorgulanır. Vaka incelemesi olarak kentsel kimlikleri taş kömürü üzerinden şekillenen Zonguldak ve Essen kentlerini ele alan çalışma, bu madenin her iki kentin de kentsel gelişimini nasıl etkilediğine işaret eder. Daha sonra, kentlerin çizdikleri farklı rotalara yoğunlaşır ve kentsel kimliğin değişimini sorgular.

Bunların sonucunda, Almanya'nın taş kömürü endüstrisinden çıkışı ile Ruhr Bölgesi ve Essen'deki kentsel dönüşümün bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştiği anlaşılırken Zonguldak örneğinde ise böylesine kapsamlı ve bütüncül bir planlamadan bahsedilemediği görülür.

Anahtar Kelimeler: Kentsel kimlik, endüstri mirası, yeniden işlevlendirme, Zonguldak, Essen.

Taş Kömürü Kimliği ve İki Kentin Endüstri Mirasına Bakışı; Zonguldak ve Essen Üzerine Bir Karşılaştırma

✉ Efsun Ekenyazıcı Güney
Bahçeşehir Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü,
İstanbul, Türkiye

Başvuru tarihi/Received: 20.07.2021, Kabul tarihi/Final Acceptance: 28.02.2022

Extended Abstract

Urban identity is mostly defined through the special characteristic features of cities that help them to be differentiated from the other cities. It might be transformed due to the change of these features in time. The urban identity of the coal mining cities is shaped by this mine because in addition to its effect on the socio-cultural, political, spatial and economical aspects on the cities, the effects of architecture in terms of industrial buildings -such as factories, ateliers, warehouses, coal washers, and also the guesthouses, mass housing examples- are strong elements that shapes the city.

The study investigates Zonguldak and Essen, two cities which share a similar urban development history through coal mine. The study also claims that there is transformation in the urban identity of these cities for the last decades. So, the study aims to figure out this transformation in time and understand the reasons behind this transformation. Here, the goal of the study is to explain the current situation of the identity of the two cities after explaining the reasons and the way the cities differ in terms of their urbanization agenda.

A historical and comparative analysis is conducted in order to understand the common urban development histories of the above-mentioned cities. As a result of this analysis, it is understood that these cities are developed in a similar way especially in the first half of the 20th century but by the end of that century the relationship of the cities with coal mining industry got weakened.

The study which is based on a qualitative case study approach by the help of a literature review focusing on both primary and secondary, national and international sources. In this way, both these cases are investigated within the context of this study. In order to understand and put emphasis on the important topics in this research, an in-depth interview with the mayor of Zonguldak is conducted.

The first part of this study is the theoretical framework that investigates the concept of urban identity and the potentials of its transformation. Second part concentrates on the conservation of the industrial heritage and the adaptive reuse of the industrial buildings. Adaptive reuse of industrial buildings is a pivotal approach to shed light on the industrial heritage of the cities. Adaptive reuse projects show evidences of the history of architecture, they give us the idea of the materials and the construction technologies of time periods. They also give the idea of the way people work, dwell, socialize, etc. in that particular period of time. That's why adaptive reuse is such a suitable approach for the protection of the abandoned industrial buildings. The adaptive reuse perspective of Essen is so successful that it shows the evidences of the industrial heritage of the city and makes the old urban identity of the city apparent even though it is transformed. On the other side, it is not possible to claim the adaptive reuse politics of Zonguldak as successful as Essen even though they share a similar urban development history in terms of coal mining. But the interview with the mayor that uses the benefits of the oral history methodology and the newspaper news are promising new adaptive reuse projects for Zonguldak as important steps for the conservation of the buildings and the urban identity of the city. So, the third part of the study focuses on the urban dwelling backgrounds of these two cities in a historiographic way to be able to read their coal mining stories in a comparative way. This part questions the similarities and differences of the urban identity of these two examples and looks into their adaptive reuse of the industrial heritage approaches to understand the effect of adaptive reuse on the transformation.

In sum, the study that tries to understand if a change in the identity of a city is possible shows that the urban identity of Zonguldak and Essen whose urban histories are similar in different geographies are being transformed in different ways because of the different political approaches of the countries on the coal mining industry. It is understood that the loss and the differentiation of the unique and authentic characteristics of the cities cause a transformation in the urban identity of a city. When two cities are compared it is realized that a holistic urban planning approach in Germany supported with adaptive reuse, feeds the potential of Essen both in socio-cultural, economic and touristic aspects. But in the case of Turkey, there is not a similar evaluation where it might be beneficial for the construction of the urban identity of Zonguldak. Therefore, in this study, further researches focusing on that specific subject related with Zonguldak are suggested.

Keywords: Urban identity, industrial heritage, adaptive reuse, Zonguldak, Essen.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1. Giriş

Fosil yakıtın¹ zararları uzun süredir bilinse de dünya çapında kullanımının azaltılması yönündeki çaba son birkaç on yıla tarihleniyor ve dünyanın “kömürden çıkış” gündemi gün geçtikçe geliyor. Bu bağlamda bazı ülkeler bir fosil yakıt türü olan taş kömürü kullanımını durdurarak yenilenebilir enerji kullanımına geçiyor (Küçükkaya, 2017). Mesela, Avrupa'nın en çok kömür tüketen ülkesi olan Almanya, taş kömürü madenlerini kısa sürede tamamen kapatacağını ve 2038 yılına kadar kömür kullanımını bitireceğini duyurdu (Aytekin, 2019 ve Parkin, 2018) ve ülke bu konuda çalışmalarını sürdürüyor. Türkiye ise kömür üretimine ve tüketimine henüz bir sınırlama getirmiş değil (Haber Merkezi, 2018), hatta ülkede kömürün hem üretimi hem de tüketimi hala artış trendi gösteriyor (Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018). Öyle ki 2018 yılındaki 101,5 milyon ton taş kömürü üretimi Cumhuriyet tarihinin en yüksek seviyesi (AA, 2019). Kömürü merkezine alan enerji politikaları ve kömüre verdiği teşvikler nedeniyle iklim performansı “en düşük” ülkeler arasında olan Türkiye bu bağlamda kötü politikalar sergileyen ülkeler arasında (Bültenler, 2016) sayılırken 2019 yılında 27. sırada yer alan Almanya ise “orta” performans sergileyen ülkelerden. Almanya'nın bu bağlamda izlediği yol ülkemizden oldukça farklı; 2030'a kadar kömür santrallerini de kapatmayı planlayan ülke yenilenebilir enerjinin payını arttırmayı hedeflemekte (Haber Merkezi, 2019).

Günümüzde taş kömürü konusundaki yaklaşımları her ne kadar birbirlerinden oldukça farklı olsa da Almanya ile Türkiye'nin taş kömürü geçmişleri oldukça benzer. Bu benzerlikleri özellikle, Ruhr havzasındaki² Essen kentinde ve ülkemizin en bilinen taş kömürü havzası olan Zonguldak'ta görebilmek mümkün. Bu iki kentin taş kömürü geçmişleri incelendiğinde her ikisinin de kentsel kimliklerinin bu maden üzerinden inşa edildiği anlaşılır. Ancak bu ülkelerin son yıllardaki taş kömürü politikalarındaki fark durumu değiştirir; kentlerin kimlikleri zaman içinde ayrışır. Örneğin Almanya, sanayileşme sürecini yoğun

deneyimleyen bir ülke olarak günümüzde çok sayıda yeniden işlevlendirme örneği ile yeni bir perspektif çizer. Ruhr havzası, özellikle 1970'li yıllara kadar bir ağır sanayi bölgesi olduğundan zaman içinde değişen taş kömürü politikaları bu bölgedeki pek çok endüstri yapısının işlevini yitirmesine neden olur. Ülkenin sanayi mirası konusuna güncel bakışı doğrultusunda bu bölgedeki atıl kalmış yapıların önemli bir kısmı yeniden işlevlendirilir, bölgedeki endüstri mirasına sahip çıkılır (Köksal, 2012). Essen kenti de endüstri mirası bağlamında bütüncül yeniden işlevlendirme projelerinin görüldüğü önemli kentlerin başında gelir. Türkiye'de endüstri mirasının yeniden işlevlendirilmesi konusu incelendiğinde, bu konudaki örneklerin gittikçe çoğalmakta olduğu anlaşılır. Yeniden işlevlendirilen sanayi yapılarının en çok İstanbul'da yer aldığı görülür. Bomontiada, Müze Gazhane, Kadir Has Üniversitesi, Santral İstanbul, Rahmi Koç Müzesi bunlara örnektir. Endüstrinin kentsel kimliğe etkisi olan diğer kentlerde ise yeniden işlevlendirme konusu henüz sınırlı örnekler üzerinden ele alınmaktadır. Zonguldak her ne kadar taş kömürü bağlamında endüstri mirası açısından zengin olsa da bu mirasın yeniden işlevlendirilmesi konusunda önde gelen kentlerden değildir.

Birincil ve ikincil, ulusal ve uluslararası kaynaklara ilişkin gerçekleştirilen bir literatür taraması ile başlayan bu çalışmada amaçlanan öncelikle vaka çalışması olarak seçilen bu iki kentin taş kömürü ekseninde şekillenen kentsel kimliklerini araştırmak, bu kimliğin zaman içinde geçirdiği değişim/dönüşümü sorgulamaktır. Her iki kent de endüstri mirası bağlamında özel kentler olduklarından yaşanan değişim/dönüşüm hikayesi incelenirken endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesi konusunun da özellikle altı çizilir. Dolayısıyla çalışma kapsamında ilk olarak kentsel kimlik kavramına vurgu yapılarak kimlik ve kimlik oluşturma fikirleri üzerine kuramsal bir çerçeve kurgulanır. Bu çerçeve endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesi açısından sorgulanır. Ardından kentsel kimlikleri aynı maden üzerinden biçimlenen Zonguldak ve Essen kentlerine odaklanılan

¹ Uzun yıllar yerin altında kalarak fosilleşen bitki ve hayvanlardan oluşan kömür, petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarına fosil yakıt denir. Hava kirliliği yaratan fosil yakıtlar günümüzde küresel ısınma ve iklim değişikliğine sebep olmaları nedeniyle gündemdedir (Küçükkaya, 2017).

² Almanya'daki Ruhr Bölgesi, Duisburg'tan Dortmund'a kadar uzanarak 17 kenti kapsayan oldukça büyük bir bölgedir. Bu bölge, özellikle 20. yüzyılın başlarında hem Almanya'nın hem de Avrupa'nın en büyük endüstri bölgesi idi (Köksal, 2012).

çalışmada taş kömürünün bu kentleri nasıl benzer biçimde şekillendirdiği, etkilediği karşılaştırmalı olarak irdelenir. Zonguldak bağlamında detaylı bilgi alabilmek adına şehrin Belediye Başkanı Ömer Selim Alan ile nitel bir görüşme tekniği olan derinlemesine görüşme yapılır. Son olarak, kentsel kimliğin değişimi bağlamında kentlerin yıllar içinde izledikleri rotalar araştırılır ve benzeşip ayrıştıkları noktalara dikkat çekilir.

2. Kentsel Kimlik ve Değişimi Üzerine Kentsel kimlik bir kenti diğerlerinden ayıran, ona has özellikler üzerinden oluşan bir özgünlük durumuna işaret eder. Kimlik kavramı üzerine yapılan çalışmalarda vurgu daima bu “özgün”lük hali üzerinedir. Örneğin konuyu yer üzerinden değerlendiren Kevin Lynch (2010) kimliği bir yerin başka yerlerden ayrılmasını sağlayan niteliklerin toplamı olarak yorumlar. Benzer şekilde, Bilsel ve arkadaşları kentsel kimlik kavramını “bir kentin insanda bıraktığı genel izlenim” olarak tarifler ve toplumsal belleğin oluşmasındaki önemini altını çizer (Bilsel vd. 1999, 58-70). Derya Oktay (2010, 8-19) ise “kentsel kimliğin temel olarak bireylerin kente yüklediği anlamla oluştuğunu” vurgular. Yine, Lynch (1981) kentlerin birbirlerinden farklılaşmasını kentin doğal, sosyal ve yapıcı çevre arasındaki ilişki ve etkileşimlerin sonucuna bağlar. Öte yandan antropolog Marc Auge (2016, 8) konuya farklı bir perspektiften yaklaşır ve yerin en çok tartışılan vasfının kimlik oluşturması olduğunu ifade eder. Ona göre, kimlik bağlama göre tekrar tekrar inşa edilebilen geçici bir platformdur ve aynı zamanda kalıcılaşmaya da fazlasıyla uygundur. Kimliğin oluşumunda ana rolü farklılığa veren Auge, bir kimliğin kurulabilmesi için başka kimliklerle olumsuzluk ilişkisi içinde olması gerektiğini savunur. Auge gibi Şafak Kaypak (2010, 373-392) da kent kimliğinin geçiciliğine işaret eder ve kimliğin sürekli bir devinim içinde farklılaşan dinamik bir yapı olduğunu savunur.

Bütün bu kaynaklar ışığında, bir yerin -ya da kentin- kimliğinden bahsedildiğinde spesifik olarak oraya özgü bir takım nitelik ve özelliklerden (doğal çevre, yapıcı çevre, sos-

yo-kültürel özellikler vb.), oraya ait koşulların belirlediği ve orayı diğer yerlerden ayıran fark/lar üzerinden bir çerçeve çizilmelidir. Ayrıca, süreç içinde oluşan bir olgu olan kimlik, yine farklı bir süreçte değişip dönüşebilme olasılığını da daima içinde barındırır. Ancak bir kentin diğer kentlerle benzer özelliklerinin artmasıyla kimliğin biricikliği azalmaya başlar. Günümüzde kentlerin birbirlerine benzemeye başladıkları düşünülürse bu noktada zamanla kent kimliğinin kaybolmasından ya da değişmesinden bahsedilebilir. Özellikle yerel özelliklerin kaybolmaya başlaması ile bir tür standartlaşmanın ortaya çıkması durumu kentlerin kendilerine has karakterlerini, kimliklerini zedeler.

Bu bağlamda, kentsel kimliğinin oluşmasını sağlayan özgünlük halinin onu kuşatan nitelik ve özelliklerin bir ve/ya birkaçı üzerinden biçimlendiği düşünülürse bunlardaki değişim/dönüşüm hali keskinleştiğinde kimlik yeniden sorgulanabilir bir hal alabilir. Yine Auge (2016)'ye referansla, bir kente ait kentsel kimliğin zaman içinde orada yaşanan sosyo-ekonomik, politik, kültürel vb. faktörlerin etkisiyle içkinliğini kaybetmesi durumunda farklı bir kentin kimliği ile arasındaki fark kapanmaya başlayabilir. Dolayısıyla böyle bir durumda mevcut kentsel kimlik aşınır, zarar görür hatta kentsel politikalar sayesinde yeni kimlik kurguları oluşabilir. Bu yeni oluşan kimlikler genellikle kentin eski kimliğine referans verecek şekilde gelişir. Tabii, burada kastedilen değişim/dönüşüm halinin kısa sürede gerçekleşmeyeceği açıktır. Bu konu ile alakalı olarak Essen ve Zonguldak örnekleri dışında pek çok örneğe rastlamak mümkündür. Hatta bunların en önemlilerinden birisi Bilbao kentidir. Bilbao, bir işçi kentinden turizm kentine dönüşmesi bakımından anlamlı bir örnektir. Demir-çelik endüstrisi ve madencilik üzerinden gelişen Bilbao kenti 1960-1970'li yıllarda ağır endüstrinin Asya'ya kayması nedeniyle ekonomik bir krizle karşı karşıya kalır. Yeni bir stratejik planla kentin yüzünü nehre doğru açmaya karar veren politik iktidar, Guggenheim Müzesi ile birlikte açılan diğer kültür yapıları sayesinde kentin çehresini değiştirir (Öymen Gür 2017). Bu sayede turistik bir

kente dönüşen Bilbao'nun kimliği de bu süreç içinde dönüşmüş olur (Erkal 2007).

Essen ve Zonguldak örneklerinde de bir kimlik değişimi vardır. Ancak bu örneklerdeki bakış açısı ve gelişmeler daha farklıdır. Bu bağlamda yazı kapsamında taş kömürü üretimi ve onun mekânsal karşılıkları (endüstri yapıları, işçi lojmanları, servis birimleri vb.), sosyo-ekonomik dinamikleri ile benzer biçimde şekillenmiş iki kentin zamanla değişmeye yüz tutan kimliklerine dikkat çekilir. Bunu yaparken özellikle her iki kentin de atıl kalan endüstri yapılarına karşı tutumlarına odaklanılır.

3. Endüstri Mirasının Korunması ve Yeniden İşlevlendirilen Endüstri Yapılarına Bakış

Endüstri yapıları, teknolojinin hızla ilerlemesi nedeniyle diğer yapılara göre işlevlerini daha kolay ve kısa sürede yitirir. Zaman içinde atılma bu yapılar, inşa edildikleri döneme ait üretim ve inşaat teknolojileri hakkında bilgi vermekle kalmaz aynı zamanda bulunduğu ülkenin mimari, teknolojik, sosyal, ekonomik, politik geçmişinin göstergeleri olarak da okunabilir. Bu nedenle oldukça önemli olan bu yapılar, tesisler ya da bölgeler hem kendileri hem de içlerindeki her tür parçayı kapsayacak şekilde endüstri mirası başlığı altında toplanır. Fabrikalar, atölyeler, makineler, madenler, işleme-arıtma alanları, ambarlar ve depolar, enerji üretim tesisleri, demiryolu yapılarına ek olarak sanayi alanlarındaki hizmet yapılarını da kapsayan endüstri mirası konusu 20. yüzyılın ikinci yarısında bilimsel olarak tartışılmaya başlanır (Köksal 2012, 18-23). Endüstri mirasının yeniden işlevlendirilmesi ise öncelikle endüstrinin birincil odakları olan Almanya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde gerçekleşir (Trinder 1993; Cossons 1993). Toplumun endüstri tarihine ilişkin bir dizi kanıtı gelecek nesillere sunarken kolektif belleğin de bir parçası olan (Soğancı, 2002) bu yapıların korunmasının günümüzdeki en etkili yolu, yıkılmalarını engelleyerek yeni bir fonksiyon ile yeniden işlevlendirilmeleridir. Bu sayede yeniden işlevlendirilen yapı stoğu mümkün olan en az müdahale ile korunurken bir yandan da verilen yeni işleve ev sahipliği

yapar. Dolayısıyla yapı, varlığını farklı bir fonksiyon üzerinden sürdürmeye devam ederken hem yer aldığı bağlam hem de dönemin üretim teknolojisi ve mimarlık pratiğine ait pek çok sözün söylenebilmesini sağlar. Böylece güncel bir fonksiyon ile kente yeniden kazandırılan bu yapılar bir yandan da kentlerin (geçmiş) kimlikleri hakkında bilgi verir.

Örneğin, eski bir endüstri kenti olan Essen kentinde atıl kaldıktan sonra yeniden işlevlendirilen endüstri yapıları bu kentin geçmiş kimliğine ilişkin önemli referanslar sunar. Her ne kadar Essen artık taş kömürü üzerinden kalkınan bir kent olmasa da yıllarca bu bağlamda üretim yapan ve kendisi ile çevresini kalkındıran önemli bir odaktı. Günümüzde ülkenin taş kömürü politikaları çerçevesinde bu konudaki üretim durdurulmuş olsa da Essen'de alınan yerinde kararlar ile yıllarca sürdürülen bu üretimin altı endüstri mirasına sahip çıkarak çizilir. Essen, taş kömürü üretimine son vermiş, atılma yapılarını yeniden işlevlendirerek endüstri mirasını korumuş ve gelecek nesillere bu referansları aktarmayı başarmış bir kenttir. Burada eski kentsel kimliğin üzerine yeni ve sürdürülebilir bir kimlik kurgusu oluşturulmuştur. Zonguldak örneği ise bir takım yanlış politikalar ile endüstri mirasının önemli yapılarından bazılarını kaybetmiş olmasına rağmen geç de olsa olumlu adımlar atılmaya başlanan bir kent olarak -kısmen de olsa- Essen ile benzer bir hikayeyi paylaşır. Dolayısıyla çalışmanın bir sonraki bölümünde Essen kenti ile ülkemizdeki taş kömürü merkezi Zonguldak üzerine tarihyografik bir okuma yapılır, bu iki kentin kimliklerindeki benzerlik/farklılık sorgulanır ve endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesinin kimlikteki değişimi nasıl etkilediği araştırılır.

4. İki Kent ve Taş Kömürü Kimliklerinin Değişim Hikayeleri

Taş kömürü konusu, hem Türkiye'de hem de Almanya'da özellikle 20. yüzyılda bu iki ülkenin de politik, ekonomik ve sosyolojik yaşantısında lokomotif rolü üstlenen etkenlerdendir. Ülkemizin en önemli taş kömürü havzası olan Zonguldak ile Almanya'nın en yüksek maden potansiyeli

Görsel: 1

Sırasıyla; Zonguldak ve Essen'in ülkelerine göre konumlarını gösteren haritalar. (Yazar tarafından oluşturuldu).

line sahip Essen kentlerinin taş kömürü ile ilişkisi incelendiğinde, her ikisinde de 19. yüzyıla tarihlenen bir geçmişle karşılaşılır (Görsel 1). Zonguldak, ülkemizde çok uzun yıllar evlerin ısınmasını sağlayan öncül enerji kaynağı olan taş kömürü rezervlerini barındıran birincil kenttir. Bu kentin gerçek anlamda bir sanayi kentine dönüşmesi erken Cumhuriyet döneminde başlar (Görsel 2). Öncesinde kömür ocakları iptidai koşullarda çalışırken bu ocaklara yatırım yapıp kömür üretimine geçilmesi, hatta yeni ocakların açılması ve ocaklar etrafında

servis ve destekleyici birimlerin oluşturulması ile kentte büyük çaplı bir değişim yaşanır (Öztürk 2012) (Görsel 3). Böylece ilerleyen yıllarda (özellikle 1980'li ve 1990'lı yıllarda) Zonguldak ülkenin ağır sanayi kenti halini alır (Görsel 4). Benzer şekilde Essen de, Zonguldak örneğinde olduğu gibi yine 19. yüzyılda sanayileşmenin geliştiği odaklardan birisidir. Özellikle, buradaki Zollverein kömür madeni endüstri kompleksi 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Ruhr Havzası'nın en önemli taş kömürü odağıdır (Görsel 5). Yıllarca kömür çıkarılan bu maden ocağı

Görsel: 2

Zonguldak'a ait eski bir görünüş (Yazarın arşivi).

Görsel: 3

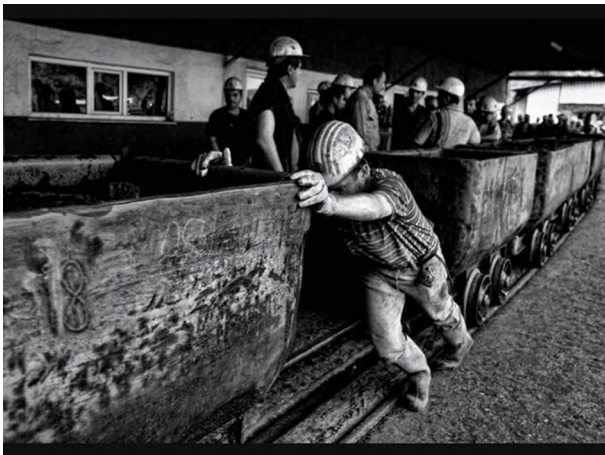
Zonguldak, Fener Mahallesi'nde yer alan lojmanlardan görünüş (Yazarın arşivi).

Görsel: 4

Zonguldak'tan kömür ocağı girişi görseli (<https://madencilikhaberleri.wordpress.com/tag/ttk>).

Görsel: 5

Zollverein maden kompleksinin kullanıma açık olduğu döneme ait görsel (<https://www.theguardian.com/cities/2017/oct/06/essen-germany-european-green-capital-revive-economy>).

Görsel: 6

Essen'in 1920'li yıllarda Essen'deki fabrikalar ve işçi konutlarından görünüş (<https://ucc-geographyresearchproject.wordpress.com/blog-2-essen/>).

ve çevredeki diğer ocaklar nedeniyle bölge hızla kalkınır (Mert Yunak 2009). Zonguldak'ta olduğu gibi Essen'de de taş kömürü rezervleri kapsamında yaşanan gelişmeler kentin ve içerisinde bulunduğu Ruhr bölgesinin politik, ekonomik ve sosyolojik yaşantısını önemli biçimde etkiler (Görsel 6).

Her iki kentte de yaşanan asıl büyük değişim 20. yüzyılın ortalarına tarihlenir. 1950'li yıllara gelindiğinde dünya genelinde bir enerji kaynağı olarak taşkömür ihtiyacı arttığından Türkiye'nin kömür ihtiyacının büyük kısmını karşılayan Zonguldak havzasının önemi daha da kuvvetlenir. Hızla yerli ve yabancı sermaye giren kent çok yoğun göç almaya başlar ve kısa sürede büyük bir yerleşim alanı ve sanayi bölgesine dönüşür (Özgönül 2007). Öyle ki alınan Marshall Yardımı'nın da etkisiyle 1950'lerin sonlarında kentte taş kömürünün üreticisi olan Türkiye Taşkömürü Kurumu'na (TTK) ait maden ocakları ve lavuar tesisinin dışında yönetim birimleri, bu kurumda ve tesiste çalışanlara ve yakınlarına yönelik

sosyal alanlar ve işçi konutlarının varlığı dikkat çekici boyuta ulaşır (Pusul Gazetesi 2019). Dolayısıyla taş kömürü üretimi sayesinde Batı Karadeniz Bölgesi'nin en önemli kenti haline gelen Zonguldak'ın mekansal atmosferi ve kentsel kimliği de onu diğer kentlerden ayırtıran niteliği olarak bu maden üzerine kurulmuş olur. Bu yıllarda Essen kentinde de Zonguldak'ta taş kömürü ekseninde yaşanan gelişmelere benzer gelişmeler yaşanır, bu kente yapılan yatırımlar da artar. 1950'li yılların sonlarında Zollverein Avrupa'nın en büyük kömür madeni sıfatını kazanır. Zonguldak gibi Essen de işçileri kendine çeker ve kent yoğun bir göç alır (Mert Yunak 2009). Bu artışın doğurduğu konut talebinin sonucunda 1960'lı yıllara kadar burada da pek çok işçi konutu inşa edilir, kentin çehresi kısa sürede değişir.

1960'lı yıllara gelindiğinde Essen bölgesinde madencilikle sanayiden elde edilen karın azalmaya başladığı ve bu nedenle bölgede yapısal değişimler yaşandığı görülür. Bölgenin ekonomik ve sosyal açıdan çöküşünü engellemek için ilk olarak 1963 yılında Bochum Ruhr Üniversitesi kurulur ve bölgeyi önemli bir bilim ve araştırma merkezi haline getiren bu yatırım, bilim, hizmet ve teknoloji bölgesi olma yönündeki çalışmaların ilk etabı olur (Kulat 2011) (Görsel 7). Zonguldak ise bu yıllarda hala taş kömürü ekseninde gelişmektedir. Kentin üniversite ile buluşması 1924 yılında kurulan Maden Mühendislik Mektebi ile olsa da üniversite 1980'li yılların ardından kentte önem kazanır. Bülent Ecevit Üniversitesi'nin (BEÜ) günümüzdeki kapsamlı halini alması ise 2000'li yıllardan sonraya tarihlenir (BEÜ internet sitesi). Bugün üniversite

Görsel: 7

Duisburg Essen Üniversitesi (<https://www.uni-due.de/en/>).

Zonguldak'ın kalkınmasını sağlayan başat figürlerdendir (Görsel 8).

1980'li yıllara kadar taş kömürünün birincil enerji kaynağı olmasının etkisiyle iki kömür havzası da ülkeleri için önemli birer ağır sanayi merkezi olmaya devam eder. Ancak, bu dönemden sonra Almanyada bölge endüstrisinde oluşan krizler, işçi ve üretim maliyetleri, değişen üretim sistemleri, azalan doğal kaynaklar vb. çeşitli nedenlerle yapısal değişimler başlar. Taş kömürü endüstrisinde kullanılan fabrikalar, lavuar yapıları, depolar ve daha birçok yapı işlevini yitirdiğinden atıl kalır; bunun sonucunda buralarda çalışan yüzbinlerce kişi bölgeden ayrılmak durumunda kalır. Bölgenin karşılaştığı bu zor durumun üstesinden bir takım kapsamlı projelerle gelinir. Bu projelerin ilki 1989-1999 yılları arasında gerçekleştirilen IBA Emscher Park Projesi'dir. Bu proje ile alanın yeniden tasarlanmasına, kimliğinin ve kolektif belleğinin ayrılmaz parçaları olan endüstri yapıları bağlamında ortaya çıkan mirasın korunmasına, taş kömürü endüstrisi nedeniyle kirlenen doğal çevrenin ve Emscher nehrinin rehabilite edilmesine karar verilir. Halk, sivil toplum örgütleri, üniversiteler ve özel sektörün sürecin önemli aktörleri olarak birlikte hareket ettiği (Kaçar 2016, 483) bu proje kapsamında Essen Tasarım Merkezi, Zollverein Kömür İşletmesi, Zollverein Tasarım ve İşletme Okulu, Duisburg-Nord Endüstri Parkı, Oberhausen Gazometresi gibi dönüşüm projeleri Foster+Partners, SANAA ve Rem Koolhaas (OMA), Latz+Partners gibi dünyaca ünlü mimarlık ofisleri tarafından tasarlanır. "Endüstri Kültürü Rotası" adı altında rotalar sunarak bu mirasın bölgeye gelen ziyaretçiler tarafından takip edilmesi sağlanır (Ciravoglu 2012, 50-52). Bu projelerin her birinde endüstri yapılarının korunmasına, yeniden işlevlendirilmesine ve tarihe tanıklık eden objeler olarak sergilenmelerine uğraşılır ve böylece yerin ruhunun (genius loci) korunmasına özen gösterilir (Kaçar 2016, 485). Dolayısıyla, Emscher Park Projesi'nin amacının sadece mekansal bir dönüşüm ve bölgesel bir rehabilitasyon ile sınırlı olmadığını bu dönüşümler ile bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik olarak yeniden kalkınmasının da planın önemli bir parçası

olduğunun altı çizilmelidir.

1980'li yıllarda ülkemizde petrol fiyatlarının dalgalanması, uluslararası ticaretin serbestleşmesi, kamu yatırımlarının ve harcamalarının azaltılması gibi nedenlerle kömür ve çelik işletmelerinin karı azalır, madencilik sanayisi gerilemeye başlar (Sözer Lewis 2015). Bunlara ek olarak uzun süre yatırım yapılmadığından aynı teknoloji ile taş kömürü çıkarmaya çalışan TTK'nın sistemi hantallaşır, 1991 yılında maden işçileri çalışma koşulları nedeniyle büyük bir direniş yapar, bir yıl sonra ise Kozlu bölgesindeki bir madende yaşanan büyük patlama kurumun küçültülmesi hatta kapatılması yönünde tartışmalar doğurur. Dört ay kapalı katarak iyileştirmeler yapılan maden ocakları yeniden açılır (Pusula Gazetesi 2019). 1990'lı yıllarda değişen politik konjonktür ve küreselleşme politikalarının yanı sıra dünyanın farklı ve daha ucuz enerjilere yönelmeye başlamasının da bölgeye olumsuz etkileri olur. TTK'nın küçültülmesi yönünde atılan adımlar, bazı ocakların kapatılması, işçi sayısının azaltılması ve bölgeye yapılan yatırımların durdurulması kentin taş kömürü ilişkisini zayıflatır ve bu durumun sonucunda kent ilk kez göç verir (Fişekçi 2004). Zayıflayan bu ilişki kenti sosyo-ekonomik ve mekânsal bağlamda da etkiler. Almanyada ise 1990'ların sonundan itibaren maden ocaklarının kapatılması süreci hızlanır ve 2018 yılında Ruhr havzasındaki son maden ocağı da kapatılır (Haberler, 2018). Essen gerçek anlamda taş kömürü üzerinden kimlik bulan bir kent olmaktan çıkar. Böylece, birkaç on yıla dayanan

Görsel: 8

Bülent Ecevit Üniversitesi (<https://w3.beun.edu.tr/>).

süreçte yaşananlar her iki kentin de taş kömürü ile olan kuvvetli ilişkisini zayıflatır ve hem Zonguldak'ın hem Essen'in kentsel kimlikleri Auge'nin (2016) de ifade ettiği gibi belirli bir zaman zarfında farklılaşmaya başlar.

2000'li yıllarla birlikte, Zonguldak'ın taş kömürü kimliği geri planda kalırken ülke politikasının ekseninde kent artık bir turizm ve üniversite kenti olarak sunulmaya başlanır (Ekenyazıcı Güney 2018a). Kentin doğal güzelliklerine vurgu yapan valilik, deniz turizminin yanı sıra av turizmi, mağara turizmi, yayla turizmine ek olarak rafting, doğa yürüyüşü, bisiklet turları, foto safari gibi turist çekecek farklı yönleri öne çıkartmaya çalışır. Artık kente ilişkin planlamalar bu kapsamda ilerlediğinden Zonguldak doğa severler için bir cazibe merkezi haline gelirken turizm kent için yeni bir istihdam ve hizmet alanı olur (T.C. Zonguldak Valiliği 2021). Kentin üniversiteyle ilişkisi ise BEÜ üzerinden kurulur. Öğrenci sayısı hızla artan³ bu eğitim kurumu kentin demografik çizgisini etkilediği gibi sosyo-kültürel ve mekansal değişim çizgisinde de önemli bir rol sahibi olur. İşçi lojmanlarından, çeşitli sosyal tesislere kadar kenti endüstri yapıları ile donatan taş kömürünün kent üzerindeki etkisi azalırken bu madenin mekansal karşılıkları zamanla yok olmaya başlar. Ancak kent belediyesinin internet sitesinde "Karaelmas Diyarına Hoşgeldiniz" başlığının yer almasından taş kömürünün hala kentin tanıtımı için kullanıldığı anlaşılır (Zonguldak Belediyesi 2022). Diğer yandan, Zonguldak'ta turizm ve eğitim odaklarının ön plana çıkmasının kenti yeniden şekillendirdiği yaşanan mekansal değişimler üzerinden takip edilebilir. Kent artık öğrencilere yönelik barınma ve sosyo-kültürel olanaklar sunmaya yoğunlaşırken aynı zamanda turist potansiyelini artırmaya da çalışır. Dolayısıyla farklı eksenlerde yaşanan bu tür gelişmeleri kentin kimliğinin evrilşinin göstergeleri olarak yorumlamak mümkündür.

Benzer şekilde, hem Ruhr Bölgesi hem de Essen'de de kentsel kimliğin yeniden yorumlandığı ve kimliğin bu defa kültür odaklı evrildiği görülür. Fakat bu örnekte, Zonguldak'tan farklı olarak kentin sahip

olduğu endüstri mirası korunmakla birlikte buna ek olarak kentin ekolojik nitelikleri de vurgulanır. Essen'in bilim, teknoloji ve kültür kenti olması yolunda çalışmalar yürütülür (Kulat 2011). Burada sanayisizleşme süreci sürdürülebilir bir yaklaşımla ele alınır, bütüncül kentsel politikalar üzerinden atıl sanayi yapıları yeniden işlevlendirilir. Taş kömürü endüstrisi ile ilişkisi kesilmiş olsa da Essen'nin yeni kimliği kurgulanırken geçmişinin bu önemli parçası yok sayılmaz; tekrar yorumlanır. Kentteki taş kömürü endüstrisine dayalı alanlar ve yapılar yeniden işlevlendirildiğinden geçmiş ile bağlantısını koparıp atmayan Essen'deki kolektif bellek de büyük ölçüde sürdürülür. Yeniden işlevlendirilen bu yapılar başarılı bir planlama ile aynı zamanda güncel birer turist çekim merkezine dönüşür ve artık sanayisizleşmiş olan bu kent bütün bu çalışmaların ardından temiz havası ve yeşil atmosferi ile göz doldurur. Kentsel ölçekteki bu dönüşümle birlikte ortaya konulan yeni mimari yaklaşımla birlikte bölge ekonomik ve sosyo-kültürel bağlamlarda yeniden güçlenir (Copic vd. 2014, 43-50). Yeniden işlevlendirilen sanayi yapıları geçmiş yansıtan işlevsel birer anıt haline gelir ve günümüzde Essen pek çok sayıda müze, tiyatro, konser alanı ile turistlere ev sahipliği yapan yeni bir cazibe merkezine dönüşür (Kulat 2011). Hatta, "Kültür ile değişim" mottosu ile kültür başkenti yarışına katılan Essen 2010 yılında Macaristan'ın Pecs şehri ve İstanbul ile birlikte pek çok aday arasından seçilen üç başkentten biri olur (Öztürk 2010). Essen bu bağlamdaki açılış kutlamalarına UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan Zollverein endüstri kompleksinde gerçekleşen halka açık bir kültür festivali ile başlar (Avrupa Komisyonu 2010). Böylece bir yandan endüstri mirasına dikkat çeken bölge bir yandan da bu mirasın yeniden işlevlendirme ile hem mekansal hem de sosyo-kültürel boyutta yeniden ele alınışını da göstermiş olur. Bütün bunların etkisi ile yaşanan değişimle birlikte günümüzde Ruhr bölgesi dünyanın farklı ülkelerinden gelip buraya yerleşen çok kültürlü bir nüfusa sahiptir. Bölgenin uluslararası ekonomi merkezi haline gelen ve önemli bir servis endüstrisine dönüşen Essen'de de nüfus bağlamında benzer bir

3 2013 yılında 23.871 öğrencisi olan üniversitenin dört yıl sonraki öğrenci sayısı ise 35.612'dir (<https://w3.beun.edu.tr/>).

kozmopolitlik söz konusudur.

Dolayısıyla Zonguldak'ta olduğu gibi Essen'de de kentsel kimliğin değişiminden bahsedilmelidir. Ancak bu defa madencilik kavramının mekansal karşılıkları geçmişe işaret eden birer temsilci olarak doğru ve bilinçli bir vurgu ile kullanılır. Bu durumu her iki ülkenin taş kömürü madenine karşı takındıkları tutum ile ilişkilendirmek mümkündür, zira ülkemizde hala taş kömürüne övgü yapılmakta ve kömürle çalışan termik santrallerin sayısı artmakta iken Almanya'da 2015 yılına gelindiğinde tüm ocakların kapanması çevre koruma ve sürdürülebilirlik politikaları ile karara bağlanmıştır (Sözer Lewis 2015).

Öte yandan taş kömürü ile irtibatın kesilmesi sayesinde endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesi sürecini başarılı biçimde ele alan Almanya'nın aksine ülkemizde taş kömürü politikasının değişmediği için farklı bir durum söz konusudur. Zonguldak'ın taş kömürü bağlamında şekillenen kentsel kimliğinin zayıfladığı, 1950'li yıllardan beri çevre madenlerden gelen kömürü yıkayan merkez lavuarının yıkılmasından da anlaşılabilir (Görsel 9). Bu

madenci kentinde yapılan üretimin önemli bir parçası olarak yıllarca çalışan bu sanayi tesisi, taş kömürünün kentteki en belirgin mekansal karşılığı iken 2006 yılında ömrünü tamamladığı gerekçesiyle kapatılır ve ardından söküm ve yıkım işlemi başlatılır. Yetkililerin bu yaklaşımı, kentin taş kömürü ile ilişkisinin zayıflamasının ispatı olarak düşünülebilir (Ekenyazıcı Güney 2018 b). Zonguldak Belediye Başkanı ile yapılan görüşmeden elde edilen bilgiye göre, tesisin geriye kalan üç kule, lavuar arsasına yapılması planlanan çok amaçlı merkezin bir parçası olacak ve burası Zonguldak için önemli bir sosyal alan olarak değerlendirilecek. Bu projeye ek olarak, kentin merkezinden geçen dere ıslah edilecek, sahil alanı bir rekreasyon alanına dönüştürülecek (Dr. Ömer Selim Alan ile kişisel görüşme, 2020), Üzülmüş'deki eski lavuar yapısı ve atölye binaları yeniden işlevlendirilecektir (Altındağ 2020). Her ne kadar Zonguldak yeniden işlevlendirme konusunda henüz Essen kadar kapsamlı projelere sahip olmasa da planlanan bu projelerin kentin değişim/dönüşümü açısından olumlu birer adım olduğu belirtilmelidir (Görsel 10 ve Görsel 11).

Zonguldak'ta taş kömürünün tek mekansal karşılığı lavuar yapıları değildir. Maden mühendisleri lokali, mühendisler ve işçiler için inşa edilen lojmanlar, misafirhaneler (Görsel 12) gibi pek çok servis mekanları hala varlıklarını korumaktadır. Ancak, Zonguldak'taki işçi lojmanlarının bir kısmı günümüze kadar ulaşamamıştır. Dönemin konut mimarlığının ve sosyal yaşamın yan-

Görsel: 9

Zonguldak Merkez Lavuarının yıkım sonrasında kalan kuleler (<https://www.sabah.com.tr/zonguldak/2020/12/13/atil-vaziyetteki-lavuar-alani-projeye-hayat-bulacak>).

Görsel: 10, 11

Islah edilecek dere ve rekreasyon alanı olarak planlanan bölge (yazarın arşivi).

Görsel: 12

Zonguldak Fener Mahallesi'nde mühendisler için inşa edilmiş bir misafirhane (yazarın arşivi).

Görsel: 13

Essen'deki Margareth's High işçi konutlarından tek ailelik bir konut örneği (<https://uccgeographyresearchproject.wordpress.com/blog-2-essen/>).

sımarlarının okunabileceği (İmamoğlu 2009, 131-155), Seyfi Arkan tasarımı olan Üzülmez ve Kozlu'daki konut yerleşimlerinin (Tulum 2012) ve misafirhanelerin birer kültür mirası olarak değerlendirilmesi yerinde bir karar olacaktır fakat henüz bu yönde alınan bir karar bulunmamaktadır. Ayrıca, Üzülmez'de TTK'da çalışan mühendisler için inşa edilen lojmanların yıkıldığı ve TOKİ tarafından 45 hektarlık alana yayılan bir kentsel dönüşüm projesinin (Pusul Gazatesi 2017) bir parçası haline geldiği bilinmektedir. Bu noktada, modern mimarlık mirasımızın korunması gereken bir parçasının daha yok olduğu söylenebilir. Günümüzde Essen'deki işçi konutlarına bakıldığında ise, yine Zonguldak'a göre çok daha farklı bir tutumla karşılaşılır. Bu konut yerleşimleri de bütüncül bir planlamanın parçası olarak ele alınır. Önemli bir kısmı hala korunan bu yapılar sayesinde Almanya örneğinde dönemin mimarlık ve konut tasarım perspektifi daha kolay izlenebilir (Görsel 13).

Zonguldak örneğinde karşımıza çıkan bir diğer önemli gelişme ise eski bir madenci eğitim ocağının hemen yanına bir maden müzesi inşa edilmesidir (Görsel 14). Türkiye'nin ilk maden müzesi olma özelliğini taşıyan Zonguldak Maden Müzesi'nin yerel medya haberlerine göre kentin maden turizmüne önemli katkı sağlaması beklenmektedir (Önder Gazetesı 2015). Dolayısıyla, Zonguldak'ta taş kömürü kimliğinin artık kente turist çekme referanslarından biri

halini aldığı söylenebilir. Ancak buna vurgu yapabilmek adına Zonguldak'taki yaklaşımda genellikle endüstri mirasını korumak yerine yeni yapılar inşa edildiği görülür. Oysa kentin endüstri geçmişine, yaşantısına referans verebilmek bağlamında kentin kimliği ile ilişkilenen yapıların korunması gerekir.

Essen'de ise Zollverein Kömür Madeni'nin kültürel amaçlarla kullanılması ve yapısal değişimi simgelemesi için bir anıt olarak korunması kararı alınır. Önemli bir sanayi mirası olan bu yapı 2001 yılında UNESCO'nun dünya mirası koruma listesine alınır ve yeniden işlevlendirilir (Sözer Lewis 2015). Ayrıca, bölgeye ilişkin hazırlanan yeni kent planı ile büyük ölçekli bir dönüşüm projesi kapsamında tuz deposu, kule binası, trafo, lavuar tesisinin yanında, yeraltı tünelleri, maden ocakları, alan içindeki demir yolları, maden işçilerine ait konutlar da koruma altına alınır, hatta bir tasarım müzesi açılır (Sözer Lewis 2015). Bölgenin yeniden düzenlenmesini sağlayan OMA'nın master

Görsel: 14

Üzülmez'de açılan maden müzesi (yazarın arşivi).

Görsel: 15

Eski kömür madeni ve lavuar alanı olan Zollverein'in yeniden işlevlendirme projesi sonrası hali (<https://www.zollverein.de/zollverein-unesco-world-heritage-site/>).

planına ek olarak, Fritz Schupp ve Martin Kremmer gibi birçok ünlü mimar Zollverein endüstri alanına modern ama bağlamsal açıdan geçmişle güçlü bağlara sahip olduğu iddia edilebilecek projeler tasarlar (Görsel 15). Bu tutum, kentin tarihini aktaran endüstri mirasının korunmasına ek olarak bu mirasın yeniden işlevlendirilmesi ve güncel kent kimliğine dahil edilmesi anlamında yerinde bir yaklaşım sunar. Benzer bir yaklaşımın farklı kentlerde de uygulanması kentsel kimliğin sürdürülebilirliği açısından önemli olacaktır.

Essen ve Zonguldak örneklerinin taş

kömürü kimliklerinin korunması bağlamındaki tavırları karşılaştırıldığında Almanya'nın sanayi mirasının korunmasındaki özenli tavrı dikkat çeker. Dilek Öztürk'e göre, katılımcılığın gelişmesinin odak olduğu bu özenli tavır projelerde kendisini gösterir ve Essen sadece enerji merkezli bir kent olmaktan çıkıp, kültürel değerleriyle ön planda olan bir kültür metropolü haline gelir (Öztürk 2010) (Görsel 16). Dolayısıyla, Zonguldak'ın aksine kentte kömür üretimi son bulmuş olsa da taş kömürü üzerine kurulmuş olan kentsel kimliğin kömürsüzleşme süreciyle birlikte

Görsel: 16

Essen'e ait güncel görsel (<https://www.sustaineurope.com/essen-european-green-capital-2017-29062017.html>).

yok olmadığı, aksine bu konuyu vurgular biçimde kapsamlı bir planlama sürecine girildiği görülür. Zonguldak örneğinde ise bütüncül bir planlama olmadığı, ama yine de bir takım çalışmalar yapılarak ufak adımlarla ilerlenildiği söylenebilir (Görsel 17). Gül Köksal'ın da altını çizdiği gibi Almanya'daki dönüşüm için özel bir ekip oluşturulmuş, çalışmalar on yıllık programlanmış, projeler ulusal ve uluslararası yarışmalar yoluyla elde edilmiştir. Böylece, bölge sakinlerine istihdam sağlanırken konut stoğu ve mevcut yapılar iyileştirilmiş, bunlara ek olarak çevre düzenlemeleri ile kamusal alanlar tasarlanmıştır (Köksal 2012, 18-23). Zonguldak'ta da benzer politikaların izlenilmesi kentin taş kömürü kimliğinin yansımalarının okunabilirliği açısından yerinde olacaktır.

Sonuç olarak, Augé'nin (2016) perspektifinden bir bakışla, her iki kentin kimliklerinde zaman içinde değişim yaşandığı anlaşılır. Uzun sürede inşa edilen taş kömürü kimliği her iki kentte de değişirken yeni inşa edilmeye çalışılan kimliklerin taş kömürü ile ilişkisinin hala okunabildiği söylenebilir. Ancak, izlenen yolun farklılaşması nedeniyle bu kimliğe yapılan vurgunun değiştiği anlaşılır.

5. Tartışma

Kentlerin kimliğini onları diğer kentlerden ayırmak için sahip oldukları özgün nitelikleri tanımlar ve kentler bu niteliklerle tariflenir. Kendilerine has bu özgünlükleri çeşitli etkenler nedeniyle yok olmaya

başladığında, kimliklerine has vurguları da yavaş yavaş kaybolur. Taş kömürü madenin çıkarıldığı kentlerin kimlikleri de öncelikle bu maden etrafında şekillenir çünkü madenin mekansal karşılıkları kent sel ölçekte oldukça güçlüdür. Dolayısıyla bu tür endüstri kentlerin kimliği bu madenle ilişkilidir. Bu durum, bu çalışmanın örneklemediği iki kent –Zonguldak ve Essen için de geçerlidir. Özellikle 20. yüzyılda bu kentler taş kömürü ekseninde biçimlenmiş ve kimlikleri bu bağlamda kurgulanmıştır. Ancak geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinden itibaren benzer geçmişleri olan bu kentlerin endüstri bağlamındaki hikayeleri yine benzer şekilde sekteye uğramaya başladığında yaşanan dönüşüm çok da birbirlerine paralel ilerlemez, kentlerin kimlikleri yavaş yavaş farklılaşmaya başlar.

Essen örneğinde, Almanya'nın kömürden çıkış politikası ekseninde yapılan yenilikler kenti farklı bir perspektiften değiştirirken aynı zamanda taş kömürü kimliğine referans vermeye devam eder. Almanya hem kolektif belleğe vurgu yapan hem de endüstri mirasını korumaya önem veren ve bunu yaparken ekonomik bağlamda kente faydası olabilecek yaratıcı bir dönüşüm projesi üretir. Sonuç olarak hem sanayi mirasını gözetir hem de çok kültürlü bir metropole dönüşür. Burada önemli olan kentin sadece endüstri mirası üzerinden bir değişim geçirmemesi aynı zamanda bu değişimin ekolojik ve sürdürülebilir kaygılarla yeşil alanları da kapsayan, buna ek olarak ekonomik ve sosyo-kültürel anlam-

Görsel: 17

Zonguldak'a ait güncel görsel (<https://www.gezihocasi.com/zonguldak-nasil-bir-yer-zonguldak-hakkinda-bilgi/>).

da da başarılı ve bütüncül bir biçimde öne çıkarılmaya çalışılmasıdır. Oysa, Zonguldak örneğinde, Türkiye'nin kömürden çıkış politikası izlememesinin de etkisiyle, taş kömürü bağlamındaki endüstri yapılarını korumak konusunda Essen kadar özenli davranıldığı söylenemez. Zonguldak'ta kentsel ölçekte bütünlüklü bir planlama anlayışı bulunmazken Essen örneğinde bütüncül bir planlama yapıldığı görülse de kimlik değişimi hikayesinin iki kent için de taş kömürü geçmişi üzerinden tariflenebildiği görülür. Her ne kadar taş kömürü kullanımını sıfırlamayı hedefleyen bir kent olan Essen'de yaşanan dönüşümde taş kömürü kimliği yeniden işlevlendirilen endüstri yapıları üzerinden kolaylıkla okunabilse de Zonguldak örneğinde bu bağlamda bir etkiden daha kısıtlı olarak söz edilebilir. Örneğin, Zollverein Kömür Madeni üzerinde yapılan yeniden işlevlendirme projesi ile bu alan sadece bir müze değil aynı zamanda pek çok fonksiyona ev sahipliği de yapan büyük bir sergi alanıdır. Zonguldak örneğinde de benzer tesisler bulunsa da bu tesisler ne yazık ki Almanya'da olduğu gibi bir projelendirme ile henüz başarılı bir biçimde yeniden işlevlendirilmemektedir. Ayrıca, Almanya'nın taş kömürü mirasının izlenebilmesi için endüstri rotaları oluşturulurken Zonguldak ve civar kentlerde bu yönde bir çalışma henüz yoktur. Bu yerinde atılmış adımın Zonguldak'ta da takip edilmesi kentin günümüze ulaşan endüstri mirasının göz önüne serilmesi bağlamında yerinde olacaktır. Anlaşılan o ki, iki kent de taş kömürü ile ilişkisi zayıfladığında kendilerine alternatif yollar çizmiş ve her ikisinin bunu yapış biçimleri ülkelerin sanayi mirasına bakış açısı ve yaklaşımı üzerinden farklılaşmıştır. Süreç içinde hem Essen hem de Zonguldak kendi doğal güzelliklerine önem veren, turizme ve eğitime odaklanan birer kentsel kimlik kurgusu üzerine yoğunlaşmıştır.

Bir kentin kimliğinde zaman içinde değişim yaşanıp yaşanamayacağına ilişkin düşünceleri iki kent üzerinden karşılaştırmalı ortaya koyan bu çalışma, farklı coğrafyalarda taş kömürü bağlamında benzer tarihsel süreçleri yaşayan iki kentin farklı politik açılımlarla kentsel kimliklerinin değişim/

dönüşüm süreçlerinin birbirlerinden ayrışmaya başladığını gösterir. Auge'nin (2016) de değindiği gibi kentin kimliğini oluşturan özgün öğelerin yok olması ya da kullanılmamaya başlanması ile birlikte kentsel kimliğin değişimi söz konusu olur. Almanya örneğinde korunan mekanlardaki planlı dönüşüm hem sosyo-kültürel hem de turistik açılardan kentin potansiyelini beslerken Zonguldak'ta taş kömürünün görünürlüğü'nün azalmaya başlaması ile ivmelenen üniversite ekseni ile turizm ayağına önem verilir fakat bunlar taş kömürü bağlamında Essen'de olduğu kadar desteklenmez. Fakat, yeni ele alınmaya başlanan projeler Zonguldak'ın da bu anlamda zenginleşeceğine işaret eder ●

Kaynakça

- AA. (2019, Ocak 16). Yerli kömür üretiminde rekor kırıldı. CNNTürk.com. 24 Ocak 2020 tarihinde, <https://www.cnnturk.com/ekonomi/turkiye/yerli-komur-uretiminde-rekor-kirildi> adresinden erişildi.
- Altındağ, O. (2020, Ekim 6). 110 yıllık tarih yeniden hayat bulacak. Haberler. 18 Aralık 2020 tarihinde,

- <https://www.haberler.com/son-dakika-haber-110-yillik-tarih-yeniden-hayat-bulacak-13649128-haberi/> adresinden erişildi.
- Auge, M. (2016). Yok-yerler, üstmodernliğin antropolojisine giriş. (Turhan Ilgaz, Çev.). İstanbul: Daimon Yayınları.
- Avrupa Komisyonu (2010). Essen becomes European capital of culture 2010. 23 Ocak 2022 tarihinde https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_10_10 adresinden erişildi.
- Aytekin, D. (2019, Ocak 28). Tarihi karar: Avrupa'nın en çok kömür tüketen ülkesi Almanya, en geç 2038'de kömür kullanımını tamamen bitirecek. Yeşilist, Herkes için Yeşil. 15 Şubat 2020 tarihinde, <https://www.yesilist.com> adresinden erişildi.
- BEÜ internet sitesi, 1 Şubat 2021 tarihinde, <https://w3.beun.edu.tr/> adresinden erişildi.
- Bilsel, F. C., Bilsel, S. G., Bilsel, A. A. (1999). "Kuramsal yaklaşımlardan kentsel mekan tasarımına", 1. Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi, M.S.Ü., 26 - 28 Mayıs 1999, İstanbul, ss.58-70.
- Bültenler. (2016, Kasım 16). Dönüşüm başladı: Ülkeler temiz enerjiye geçiyor. Haberler. 24 Ocak 2020 tarihinde, <https://www.haberler.com/donusum-basladi-ulkeler-temiz-enerjiye-geciyor-8966468-haberi/> adresinden erişildi.
- Ciravoglu, A. (2012). Ruhr bölgesiniyeniden kurmak için kültürel bir tohum: Zollverein sanayi kompleksinin dönüşümü, Güney Mimarlık, 8, 50-52.
- Copic, S. vd. (2014). Transformation of industrial heritage: an example of tourism industry development in Ruhr area (Germany). Geographica Pannonica, 18(2), 43-50.
- Cossons, N. (1993). The BP book of industrial archaeology, Londra: David & Charles.
- Erkal, N. (2007). Gösteri olarak mimarlık: turizmin güncel mimarlığa etkileri üzerine. Mimarlık. 336. 23 Kasım 2020 tarihinde, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=286&RecID=1592> adresinden erişildi.
- Fişekçi, T., (2004, 30 Haziran). Zonguldak, Cumhuriyet Gazetesi.
- Haberler. (2018, Aralık 24). Almanya Faal Olan Son Taşkömürü Madenini de Kapattı. 11 Ağustos 2021 tarihinde, <https://www.haberler.com/almanya-faal-olan-son-taskomuru-madenini-de-11571704-haberi/> adresinden erişildi.
- Haber Merkezi. (2018, Haziran 20). Türkiye'de Ne Kadar Kömür Üretiliyor, İthal Ediliyor, Nerelerde Kullanılıyor? İklim Haber. 26 Ocak 2020 tarihinde, <https://www.iklimhaber.org/> adresinden erişildi.
- Haber Merkezi. (2019, Eylül 21). Almanya iklim eylem planını açıkladı. İklim Haber. 26 Ocak 2020 tarihinde, <https://www.iklimhaber.org/almanya-iklim-eylem-planini-acikladi/> adresinden erişildi.
- İmamoğlu, B. (2009). Seyfi Arkan ve Kömür İşçileri için Konut: Zonguldak; Üzülmüş ve Kozlu. Ali Cengizkan (Ed.), Fabrikada Barınmak içinde (131-155). Ankara: Arkadaş Yay.
- Kaçar, A.D. (2016). Ruhr'un öğrettikleri: Türkiye'nin endüstriyel kültürünün korunması için bir model olarak dünya mirası Zollverein. İdealkent Dergisi, 7(19), 474-496.
- Kaypak, Ş. (2010). Antakya'nın kent kimliği açısından irdelenmesi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(14), 373-392.
- Köksal, G. (2012). Endüstri mirasını koruma ve yeniden kullanım yaklaşımı. Güney Mimarlık, 8, 18-23.
- Kulat, T. (2011, Aralık 8). Kömür ve Çelikten Kültür Endüstrisine Bir Dönüşüm Hikayesi: Ruhr Bölgesi. Arkitera. 23 Kasım 2020 tarihinde, <http://www.arkitera.com/haber/5160/komur-ve-celikten-kultur-endustrisine-bir-donusum-hikayesi--ruhr-bolgesi> adresinden erişildi.
- Küçükkaya, E. (2017, Aralık 10). Fosil Yakıtlar Nelerdir? Enerji Portali. 23 Kasım 2020 tarihinde, <https://www.enerjiportali.com/fosil-yakitlar-nelerdir/> adresinden erişildi.
- Lynch, K. (1981). A theory of good city form. Cambridge, MA: MIT Press.
- Lynch, K. (2010). Kent imgesi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mert Yunak, H. (2009, Kasım 8). Ruhr Havzası'nda Bir Dünya Kültür Mirası "Zeche Zollverein". Şehir Günlükleri. 23 Kasım 2020 tarihinde, <http://haticemertyunak.blogspot.com/2009/11/ruhr-havzasinda-bir-dunya-kultur-mirasi.html> adresinden erişildi.
- Oktay, D. (2010). Kent kimliğine bütüncül bir bakış. İdealkent, 2(3), 8-19. <https://dergipark.org.tr/pub/idealkent/issue/36633/417037>
- Önder Gazetesi. (2015, Kasım 6). Maden Müzesi 2016'da açılacak. 23 Kasım 2020 tarihinde, <http://www.ereglionder.com.tr/yasam/maden-muzesi-2016-da-acilacak-h62425.html> adresinden erişildi.
- Öymen Gür, Ş. (2017) Bilbao Etkisi. Yapı, 433. 15 Kasım 2020 tarihinde, <https://yapidergisi.com/bilbao-etkisi/> adresinden erişildi.
- Özel İhtisas Komisyonu Raporu. (2018). T. C. Kalkınma Bakanlığı. 17 Ağustos 2021 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/MadencilikPolitikalarıOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf> adresinden erişildi.
- Özgönül, N. (2007). Cumhuriyetin yeni Anadolu kenti Zonguldak ve endüstri mirası. Mimarlık, 336. 15 Kasım 2020 tarihinde, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=286&RecID=1599> adresinden erişildi.
- Öztürk, D. (2010). 2010'un üç kültür başkenti. Arkitera. 15 Kasım 2020 tarihinde, <https://v3.arkitera.com/h59315-2010un-uc-kultur-baskenti.html> adresinden erişildi.
- Öztürk, H. (2012). Zonguldak il çevre durum raporu 2012. 15 Kasım 2020 tarihinde, https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/editedosya/Zonguldak_icdr2012.pdf adresinden erişildi.
- Parkin, B. (2018, 10 Temmuz). German wind, solar power beat coal generation for first time, Bloomberg Law. 8 Ağustos 2021 tarihinde, <https://news.bloomberglaw.com/business-and-practice/german-wind-solar-power-beat-coal-generation-for-first-time?context=article-related> adresinden erişildi.
- Pusula Gazetesi (2017). TOKİ Zonguldak Üzülmüş' de mühendisler sorun yaşıyor! 26 Ocak 2020 tarihinde, <https://emlakkulisi.com/toki-zonguldak-uzulmezde-muhendisler-sorun-yasiyor/513780> adresinden erişildi.
- Pusula Gazetesi (2019). EKİ tarihinin TTK tarihine. 20 Ocak 2022 tarihinde https://www.pusulagazetesi.com.tr/arsiv_117311/eki-tarihinden-ttk-tarihine/ adresinden erişildi.

- Soğancı, M. (2002). Endüstri arkeolojisinde mimarlığın yeri: sanayinin terkettiği alanlarda “yeniden-mimari”. Mimarlık, 308, 40-41. 23 Kasım 2020 tarihinde, <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/557/8361.pdf> adresinden erişildi.
- Sözer Lewis, P. (2015). Endüstri arkeolojisi ruhr havzası-kömür madenciliği ve Eche Zolverein. 23 Kasım 2020 tarihinde, https://www.academia.edu/19689524/RUHR_HAVZASI_K%C3%96M%C3%9CR_MADENC%C4%B0%C4%B0%C4%9E%C4%B0_ve_ZECHE_ZOLVEREIN adresinden erişildi.
- T.C. Zonguldak Valiliği (2021). 11 Ağustos 2021 tarihinde <http://zonguldak.gov.tr/sehrimiz> adresinden erişildi.
- Trinder, B. (1993). Blackwell's encyclopedia of industrial archaeology. Oxford, İngiltere: Wiley-Blackwell.
- Tulum, H. (2012). Seyfi Arkan mimarlığında modernliğin örtülü/örtük simgesi olarak ev: yitik yuvadan konuta geçiş(genlik)ler. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). MSÜ, İstanbul.
- XXX. (2018a, Şubat 19).
- XXX. (2018b).
- Zonguldak Belediyesi (2022). 23 Ocak 2022 tarihinde <https://www.zonguldak.bel.tr/> adresinden erişildi.

Kişisel Görüşmeler

Zonguldak Belediye Başkanı Dr. Ömer Selim Alan ile kişisel görüşme, 8.8.2020